

Buják-Szente, egy nyílt színi paleolitikus telep

Péntek Attila, Zandler Krisztián

Kivonat

A Nógrád megyei Buják község határában 2001 óta folyó terepbejárások során felfedezett lelőhelyek közül Buják-Szenteről került elő gazdagabb pattintott kőegyüttes. Ennek nagyobb része a paleolitikumba, kisebb része a fiatalabb őskorba (valószínűleg a neolitikumba) sorolható. A leletanyag döntő többsége helyi nyersanyagból (limnokvarcit és kovakavics) készült, a távolsági nyersanyagok között obszidián és tűzkő szerepel. A paleolitikus együttes, melyben feltűnő a kvarcporfir nyersanyag hiánya, egyértelműen szilánkiparként definiálható. Az eszközkészletben kaparók és vakarók mellett levéleszközök és egyéb bifaciálisan megmunkált darabok találhatóak. A tipológiai összkép alapján egy fiatal levélhegyes iparról lehet szó, mely esetlegesen a Szeletien kultúrához kapcsolható. A fiatalabb őskori leletegyüttesre, mely szinte kizárólag helyi limnokvarcitből készült, a pengék a jellemzőek, a változatos eszközkészletben főként vakarókat és különböző módon megmunkált pengéket találunk. Kerámia hiányában a kulturális besorolása bizonytalan, de valószínűleg a lengyeli kultúrába tartozhat.

Abstract

Buják-Szente open air palaeolithic site, Cserhát Mountains, North Hungary

Since 2001, field walking surveys are undertaken in the vicinity of the village Buják, Nógrád county, Hungary. Among the discovered sites, Buják-Szente provided a rich collection of lithics. The majority of the artifacts belongs to the Palaeolithic period, the younger pieces possibly are from the Neolithic. Most of the artifacts were made of local rocks (limnic quartzite and flint), the long-distance materials are represented by obsidian and northern flint. The Palaeolithic flake industry lacks quartz-porphry pieces. Side-scrapers, end-scrapers, leaf shaped and other bifacial tools are represented among the tools. The typological character of this collection suggests a younger bifacial industry, which bears a resemblance to the Szeletian culture. The younger lithic sample has a laminar character, it is made almost exclusively of limnic quartzite. End-scrapers and other worked blades dominate the class of tools. In the absence of ceramic sherds, the connotations of these lithics are uncertain, probably they belong to the Lengyel culture.

Kulcsszavak

Cserhát hegység, terepbejárás, limnokvarcit, kovakavics, levéleszköz, paleolitikum, Szeleta kultúra

Keywords

Cserhát Mountains, field walking, reconnaissance, flint pebbles, leaf shaped tool, Palaeolithic, Szeletian

Szerző • Author

Péntek Attila, 2143 Kistarcsa, Késmárki u. 27.
Zandler Krisztián, Dornay Béla Múzeum, 3100 Salgótarján, Múzeum tér 2.

Hivatkozás • Cite as

Péntek, A., Zandler, K. (2014) Buják-Szente, egy nyílt színi paleolitikus telep (Buják-Szente, an open-air palaeolithic site). Litikum 2:5–18. <https://doi.org/10.23898/litikuma0007>

Kézirat történet • Article history

Érkezés | Received: 2014. 06. 09. Elfogadás | Accepted: 2014. 10. 12. Közzététel | Published: 2014. 10. 21.

Jogok • Copyright

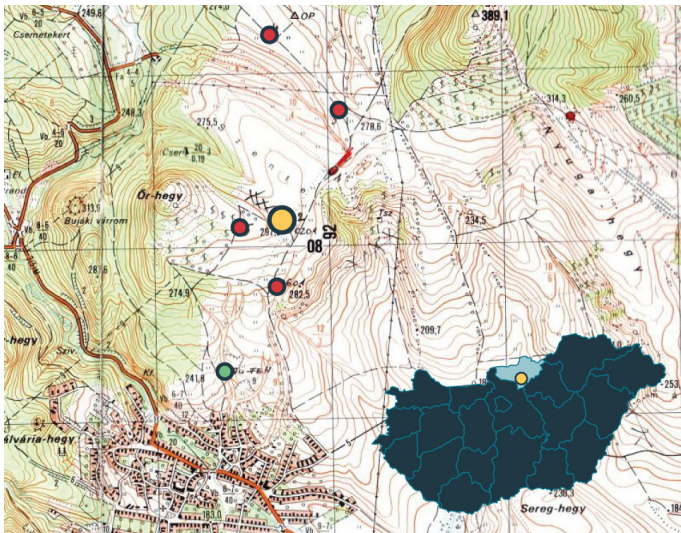
© Az egyes szerző(k). Ez egy nyílt hozzáférésű publikáció, amit a Creative Commons 4.0 licenye véd. A termék szabadon használható, terjeszthető és sokszorosítható az eredeti szerző és forrás megjelölése mellett. | This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

2001 óta szisztematikus terepbejárások folynak a Nógrád megyei Buják település tágabb térségében. A terepbejárásokat jelentősen megnehezíti – ugyanakkor nyilvánvalóan kihat azok eredményességére – az a tény, hogy az őskori megtelepedésre alkalmas területek nagy részét jelenleg erdő borítja. Így nem meglepő, hogy ezeknek a terepbejárásoknak a során összesen két, paleolitikus leletet is szolgáltató településnyomot sikerült lokalizálni. Buják-Nádasd lelőhelyen a terepkutatás ugyan még viszonylag kezdeti stádiumban van, az eddig ott talált régészeti anyag (néhány penge és tompított hátú eszköz) alapján minden valószínűség szerint a felső paleolitikumhoz kapcsolható. A szomszédos Ecseg településhez tartozó Sándor-hegyen, egy nagyobb kiterjedésű őskori lelőhely közelében találtunk néhány kvarcporfir szórványleletet, amelyek közül egy kaparótöredék tipológiailag mindenképpen paleolitikusnak tekinthető. A Markó Andrással 2005 májusában a Buják községtől délkeletre található Rózsás-tető dombháton végzett terepbejárás során talált radiolarit

kaparót szintén paleolitikus korúnak tartjuk. A térségben előforduló szórványleletet szolgáltató településfoltok többsége azonban általában fiatalabb őskori kultúrákhoz köthető.

A következőkben a már 2001 óta ismert és nagyobb régészeti anyaggal rendelkező Buják-Szente lelőhelyet ismertetjük. A szóban forgó terület korábban parlagon hevert, a művelés alá vonás alkalmával mélyszántást végeztek rajta 40–45 cm mélységben. A lelőhelyen ezt követően 2005-ig volt gyűjthető több-kevesebb pattintott kő, akkor a terület kisebb részén elkerített bodzaültetvényt hoztak létre, nagyobb részén felhagytak a gazdálkodással. A terület jelenleg is elhanyagolt, gázos. A 2007 óta a Magyar Nemzeti Múzeumban található leletanyag feldolgozására csak 2013 január-február hónapok során került sor, s összesen 1495 db a lelőhelyről származó régészeti leletet érintett. A feldolgozás során makroszkopikusan meghatároztuk az egyes felhasznált nyersanyagféléseket és elvégeztük a régészeti leletek tipológiai

1. ábra. A lelőhely és környezete. Világoskék: Nógrád megye, sárga: Buják-Szente, piros: szórvány leletek, zöld: Buják-Fehér-oldal // **Figure 1.** Location of the site. Light blue: Nógrád county, yellow: Buják-Szente, red: stray find spots, green: Buják-Fehér-oldal.

alapú vizsgálatát is. A tipológiai vizsgálat során a régészeti anyagban 102 db formális eszközt különítettünk el, amelyek közül 72 db-ot tekintünk paleolitikusnak. A további 30 db eszköz fiatalabb őskori, minden valószínűség szerint a lengyeli kultúrába sorolható.

1. A lelőhely földrajzi leírása

Buják település a Keleti-Cserhátban található. A Cserhát-hegység keleti részének kialakulásában a miocén kori andezites jellegű vulkanizmus játszott döntő szerepet. A terület eredetileg a Mátra hatalmas méretű vulkáni felépítményének nyugati peremvidékéhez tartozott, és attól csak később különült el a Zagyva-árok besüllyedésével. Bár magassága átlagosan nem túl nagy, a magasságkülönbségek jelentősek. Felépítésében egyaránt jelentős szerepet játszanak az egykori miocén vulkáni takarók ÉK-DNy-i törések mentén földarabolt, egyenlőtlenül kiemelt, gyakran lépcsők sorozatával elkülönülő nagyobb, összefüggő darabjai, ill. kisebb roncsai. Jellemzők továbbá a hasadékkitöltések, az andezit telérek kipreparált gerincei, valamint a vulkáni képződmények közti, oligocén-miocén üledékeken kialakult, változó kiterjedésű medencék és jellegzetes rövid, szűk áttörésű völgyek (Noszky 1923; Horváth 2000).

A lelőhely a településtől északra húzódó nagy kiterjedésű, viszonylag sík plató peremén, a 297,2 m tszf. magasságot jelölő magassági ponthoz közel, egy „zsákvölgy” fölött helyezkedik el. Azt a jelenséget, hogy az idősebb, középső paleolitikus, ill. korai felső paleolitikus településfoltok többnyire félreeső mellékvölgyek, gyakran aszimmetrikus átmetszetű „zsákvölgyek” mentén, leginkább azok végében helyezkednek el, a Cserhát-hegység területén több esetben is megfigyeltük – Legénd-Káldy-tanya (Markó–Péntek 2003–2004), Vanyarc-Szlovácka-dolina (Markó 2007), Szécsénke-Kis-Ferenc-hegy (Péntek–Zandler 2013), Debercsény-Mogyorós (Markó 2009). Hasonló jelenség figyelhető meg az egri Bükkalján Demjén-Szőlő-hegy, Demjén-Hegyeskő-tető és

Demjén-Hegyeskő-bérc esetében (Zandler 2006; 2012). Buják-Szente lelőhelytől délre húzódik a Bujáki-patak mély völgye északnyugat-délkelet irányban, nyugatra pedig az Ór-hegyet a bujáki Várhegytől elválasztó mély, szabdalt völgyrendszer található. (1. ábra)

2. A lelőhely régészeti anyagában található nyersanyagok

A lelőhelyen makroszkopikusan összesen 7 nyersanyag-féleséget sikerült azonosítani. A nyersanyagra vonatkozó százalékos arányokat a teljes, 1495 darab leletet tartalmazó régészeti anyagra adjuk meg. (1–2. táblázat)

2.1. Helyi eredetűnek tekinthető nyersanyagok

A helyi és regionális nyersanyagok közül, amelyek vagy magán a lelőhelyen, vagy attól legfeljebb 20 km-re gyűjthetőek, két nyersanyagféleség fordul elő a leletgyűttesben.

A feltételezésünk szerint zömmel helyi eredetű limnokvarcitnak elsősorban a dominanciája: 1433 db (95,85%). Érdekes módon erre a lokális eredetűnek tekintett limnokvarcit előfordulásra a releváns geológiai szakirodalomban nem történik konkrét utalás. Noszky Jenő a Cserhát-hegység területén található poszt-vulkanikus jelenségek észlelhető nyomaival kapcsolatban elsősorban Püspökhatvant említi, ahonnan van tudomásunk limnokvarcit előfordulásról (Noszky 1914:317; Csongrádi-Balogh, Dobosi 1995). A vulkáni utóhatásokkal röviden foglalkozik a Cserhát-hegység földtani viszonyait elemző munkájában is (Noszky 1940:100–101). Az 1940-es években Bogsch László tesz említést a Szirák és Bér között húzódó Öreg-hegy déli oldalában meglévő szarmata meszes homokrétegekben található kemény kovásodott mészkőpadokról (Bogsch 1943). A Cserhát-hegység limnokvarcit előfordulásai Markó András foglalkozik részletesebben (Markó 2005).

Ebbe a nyersanyag kategóriába belevettük a kevésbé átkovásodott darabokat is, amely gyakorta a tömbök vagy gumók külső kérégt képezi. Szerkezetében lyukacsosnak, porózusnak látszik, sokszor inkább „átkovásodott vulkáni hamu” benyomását kelti. A limnokvarcit kisebb-nagyobb tömbök, gumók formájában megtalálható a lelőhely területén is, illetőleg annak közvetlen közelében, az Ór-hegy keleti lábánál. Ez a tömbös, gumós forma többnyire rossz minőségű, sok zárványt, növényi maradványokat tartalmaz. A színe frissen kékes-szürke, sárgás-barna és ezek árnyalatai. Sokkal jobb minőségű, homogénebb szerkezetű, esetenként 8-10 cm vastagságú réteges-táblás megjelenésű limnokvarcitnak a közeli előfordulási helyét ismerjük terepbejárásainkból (Bujáktól délre a Körtefa-tábla oldalban és a Rózsás-tető dombháton) (Markó 2005:54). A lelőhelyen magkő, ill. magkő-kezdemény (pre-core) formájában több darab is található, ezek vastagsága azonban mindössze 3-4 cm. Hasonlóan jó minőségű réteges-táblás limnokvarcit van a lelőhelytől délnyugatra, mintegy 6 kilométerre fekvő Bér-Egresi-dűlőben is. Az itt található, műhely jellegű lelőhely részben paleolitikus régészeti leletanyaga még publikálatlan. (2. ábra)

Egyetlen limnokvarcit darab, egy (pszeudo-)véso (ltsz.: 61) esetén merült fel a nyersanyag mátrai eredete. Ez a kőzet

1. táblázat. Összes lelet megoszlása a nyersanyag tekintetében // Table 1. Collection per raw material

Leletek / Nyersanyag	Limnokvarcit Limnic quartzite	Kovakavics Silex	Andezit Andesite	Kvarcit Quartzite	Obszidián Obsidian	Radiolarit Radiolarite	Tűzkő Flint	Összesen Total	Százalék Percent
Eszközök / Tools	92			1	1	5	3	102	6,82
Magkövek / Cores	37	2				2		41	2,74
Pengék (h >= 2 * sz) / Blades (l >= 2 * w)	33						1	34	2,27
Szilánkok (> 20 mm) / Flakes (> 20 mm)	317	2	2		2	7		330	22,07
Szilánkok (< 20 mm) / Flakes (< 20 mm)	231				2	7		240	16,05
Ütőkövek, csiszológövek / Hammerstones			2					2	0,13
Nyersanyagdarabok, törmelék / Chunks	723	11			2	10		746	49,90
Összesen / Total	1433	15	4	1	7	31	4	1495	
Százalék / Percentage	95,85	1,00	0,27	0,07	0,47	2,07	0,27		100,00

2. táblázat. Paleolitik eszközök megoszlása a nyersanyag tekintetében // Table 2. Palaeolithic artifacts per raw material

Leletek / Nyersanyag	Limnokvarcit	Kovakavics	Andezit	Kvarcit	Obszidián	Radiolarit	Tűzkő	Összesen	Százalék
Vakarók / End-scrapers	14					2	1	17	23,61
Levéleszközök / Leaf shaped tools	5							5	6,94
Kaparók / Side-scrapers	22			1	1	1		25	34,72
Bifaciális eszközök / Bifacial tools	5						1	6	8,33
Egyéb eszközök / Miscellaneous tools	17					2		19	26,39
Összesen / Total	63			1	1	5	2	72	
Százalék / Percentage	87,50	0,00	0,00	1,39	1,39	6,94	2,78		100,00

„márványos, mozaikos” jellegű, amelynek a Cserhát-hegységben való geológiai előfordulása jelenlegi ismereteink alapján nem igazolható, bár régészeti anyagban pl. Legénd-Rovnya lelőhelyen is megtalálható (Péntek–Zandler sajtó alatt).

A 15 db kovakavics, amelynek aránya 1,00%, feltehetően ugyancsak helyi eredetűnek tekinthető. A leletanyagban csak 2-2 db magkő illetve szilánk, továbbá 11 nyersanyagdarab, törmelék fordul elő kovakavicsból, megmunkált darab nem. Noszky Jenő megemlíti az „alsó szármáciai és alsó-panóniai képződmények között elhelyezkedő, homokos-kavicsos teresztrikumok” jelenlétét a környéken (Noszky 1940:119). A legközelebbi lehetséges forrásként a lelőhelytől északra mintegy 3–4 kilométer távolságra, Bokor és Cserhátszentiván települések között található kavicságyak említhetők. Ezek geológiai kora a régi nevezékban „alsó pliocén szarmata emelet” (Noszky 1940:114), az új neogén rétegtani nevezékben elnevezése „felső miocén szarmata emelet Kozárdi Formáció” (Hámmor 1985:265). Egy további lehetséges forrásként a limnokvarcit kapcsán fentebb megemlített Bér-Egresi-dűlő nagy kiterjedésű kavicságya jöhet szóba. Itt jelentős mennyiségű kovakavics, numuliteszes kovakavics is található. Ezek geológiai kora a régi nevezékban „alsó pliocén magasabb szarmata-teresztrikum” (Noszky 1940:116), az új neogén rétegtani nevezékben elnevezése „felső miocén Szarmata emelet Sajóvölgyi Formáció” (Hámmor 1985:262).

Az 1 db kvarcit kavics aránya 0,07%. Ez az egyetlen darab egy atipikus, ívelt élű egyszerű kaparó. Forrása minden bizonnyal a kovakavics nyersanyag származási helyével kapcsolatban említett valamelyik nagyobb kiterjedésű kavicságy lehet.

2.2. Távolsági nyersanyagok

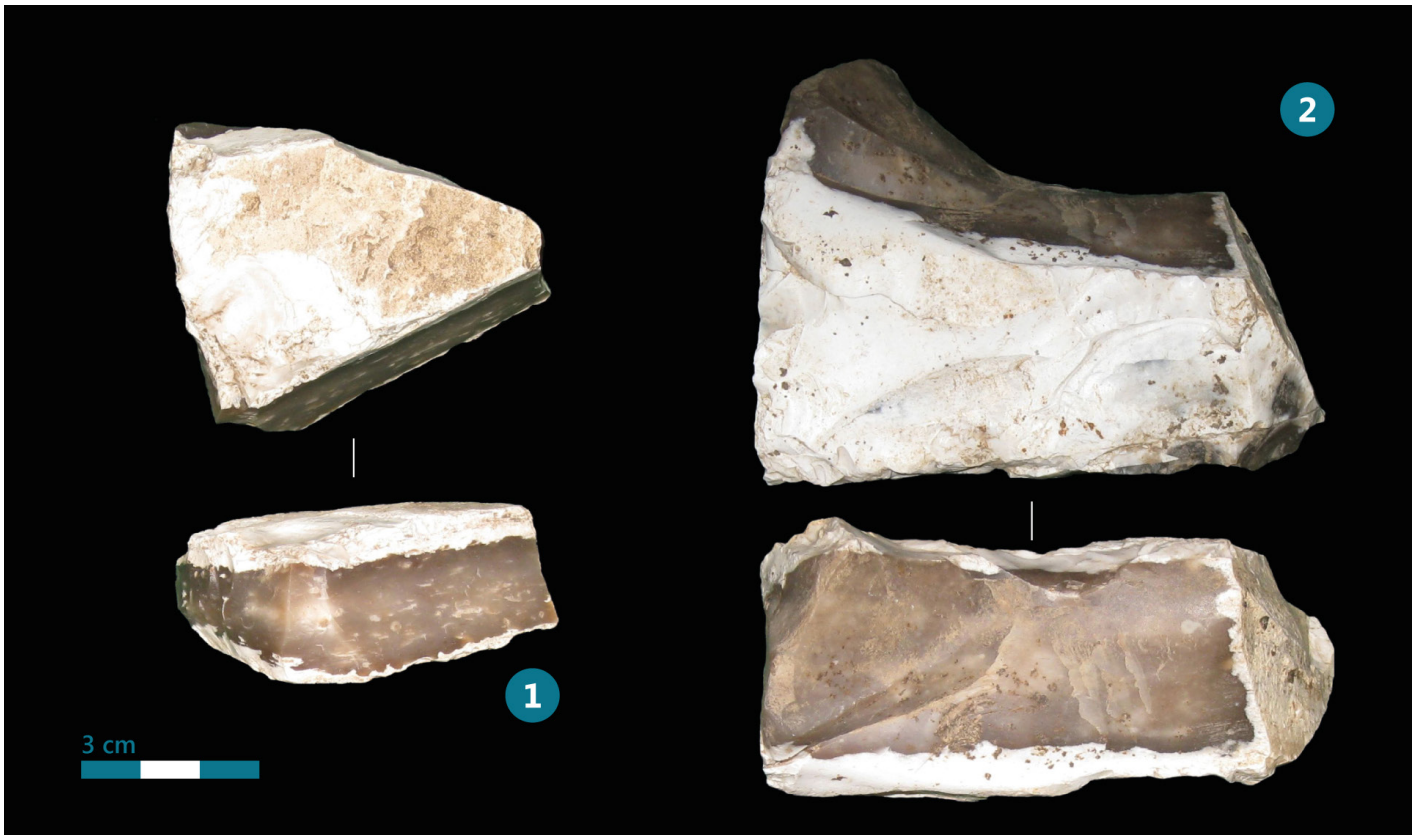
Az 50 km-nél messzebről származó nyersanyagfeleségeket

soroltuk ebbe a kategóriába. A régészeti leletanyagban a távolsági nyersanyagok közül 7 db (0,47%) obszidián található. Valamennyi darab átlátszó, fekete, kárpáti 1-es típus, amely Kelet-Szlovákiában a Zempléni-sziget-hegységben fordul elő (T. Biró 1981:194; 1984:47). Az egyetlen obszidián eszköz egy egyenes élű egyszerű, természetes hátú kaparó (ltsz.: 38; 3.2. ábra) egyértelműen középső paleolitikus, ill. korai felső paleolitikus jelleggel bír, a további darabok szilánkok.

Feltételezen tűzkőként határoztuk meg 4 db lelet (0,27%) nyersanyagát. A tűzkő szerves vagy szeretlen eredetű, különböző kristályszerkezetű kvarcváltozatok gyűjtőneve. Kréta kori mészkőben, gumók, gömbök formájában fordul elő. Tömör, kagylós törésű. Felszínét régészeti környezetben gyakran borítja fehér patina, ilyenkor pontos származási helyük beazonosítása lehetetlen. Nagy valószínűséggel Sziléziából, kb. 300 km távolságról kerülhettek a lelőhelyre (T. Dobosi 1978:12–14; T. Biró 1984:51–52; 2011:213–215). Feltevésünk szerint a leletek közül 1 db szilánkvakaró (ltsz.: 3; 3.7. ábra) és 1 db bifaciális eszköz (ltsz.: 15) tipológiailag inkább a paleolitikus régészeti anyaghoz kapcsolódik. A tűzkő mint nyersanyag a Cserhát hegységben található régészeti lelőhelyeken csak szórványosan fordul elő. A belőle készített eszközökre minden esetben jellemző az igen finom, gondos megmunkálás.

2.3. Ismeretlen eredetű nyersanyagok

A vulkanikus eredetű andezit mint nyersanyag 4 db lelet (2 db szilánk, 1 db ütőkő és 1 db csiszológő) formájában van jelen (0,27%). Szerkezetében finom szemcsés, világosszürke, penészszürke mállási kéreggel fedett változat, viszonylag jól pattintható. Hasonló tulajdonságú andezit található a Galgagyörktől keletre húzódó Megyerke-völgy bányáiban (Szentés 1943:8). A Noszky Jenő leírása alapján tett geológiai terepbejárásaink során Alsótold-Bableves csárda fölötti pláton is

2. ábra. Réteges-táblás megjelenésű limnokvarcit darabok a lelőhelyről. // **Figure 2.** Tabular limnic quartzite blocks from Buják-Szente. Fotók: // Photos: Zandler K.

találtunk pattintásra alkalmas andezitet (Noszky 1914:314–317). Az andezit előfordulása a Cserhát-hegység paleolitikus lelőhelyein, ha nem is nevezhető általánosnak, de jól ismert tény. Nagyobb mennyiségben Galgagyörk-Csonkás-hegy lelőhelyen fordul elő (Markó 2004:10). Egy Hont-Csitár lelőhelyről származó levélkapatót említ Zandler Krisztián (Zandler 2010:26). Az andezit megtalálható egyes Eger környéki lelőhelyek régészeti anyagában is (Zandler 2012). Az andezitnek mint nyersanyagként a felhasználását említi a Gyöngyös környéki régészeti anyagokkal kapcsolatban Gutay Mónika is (2007:130). Az andezit kérdéssel átfogóan foglalkozik Markó András doktori disszertációjában, amelyben a Nógrád megyei Vanyarc település környékén található középső paleolitikus jellegű lelőhelyek régészeti anyagát elemzi (Markó 2012:25).

Nem ismerjük pontosan a 31 db (2,07%) radiolarit származási helyét. A radiolarit szerves eredetű jura kori kovakőzet, kovavázú szervezetek (radiolariák) vázrészeiből halmozódik fel, feltehetően többszöri oldódás és kicsapódás után. Általában karbonát kőzetekbe beágyazva, kisebb-nagyobb gumók alakjában jelenik meg (T. Dobosi 1978:12; T. Biró 1984:48–49). A Börzsöny keleti oldalán a Nagyoroszi Formációból kavicsformában is ismert (Markó–Péntek 2007:174). Az általunk ismert cserhádi nyersanyaglelőhelyeken korlátozott mennyiségben ugyan, de általánosan előfordul pattintásra alkalmas, kisebb-nagyobb kavics formájában. A sötétbarna, bordó változatok dominálnak (14 db) a zöldes-szürke (4 db) felett. A 4 db világosbarna, 3 db sárgásbarna, 2 db okkersárga, 1 db barnás, a Cserhát-hegységben ritkán vagy egyáltalán nem előforduló színváltozatok. Egy vöröses színű lelet esetében elképzelhető, hogy tulajdonképpen jáspis. Az 5 darab radiolarit eszköz (2 db szilánkvakaró, 1 db kaptató, 1 db völgyelt eszköz, 1 db szilánk)

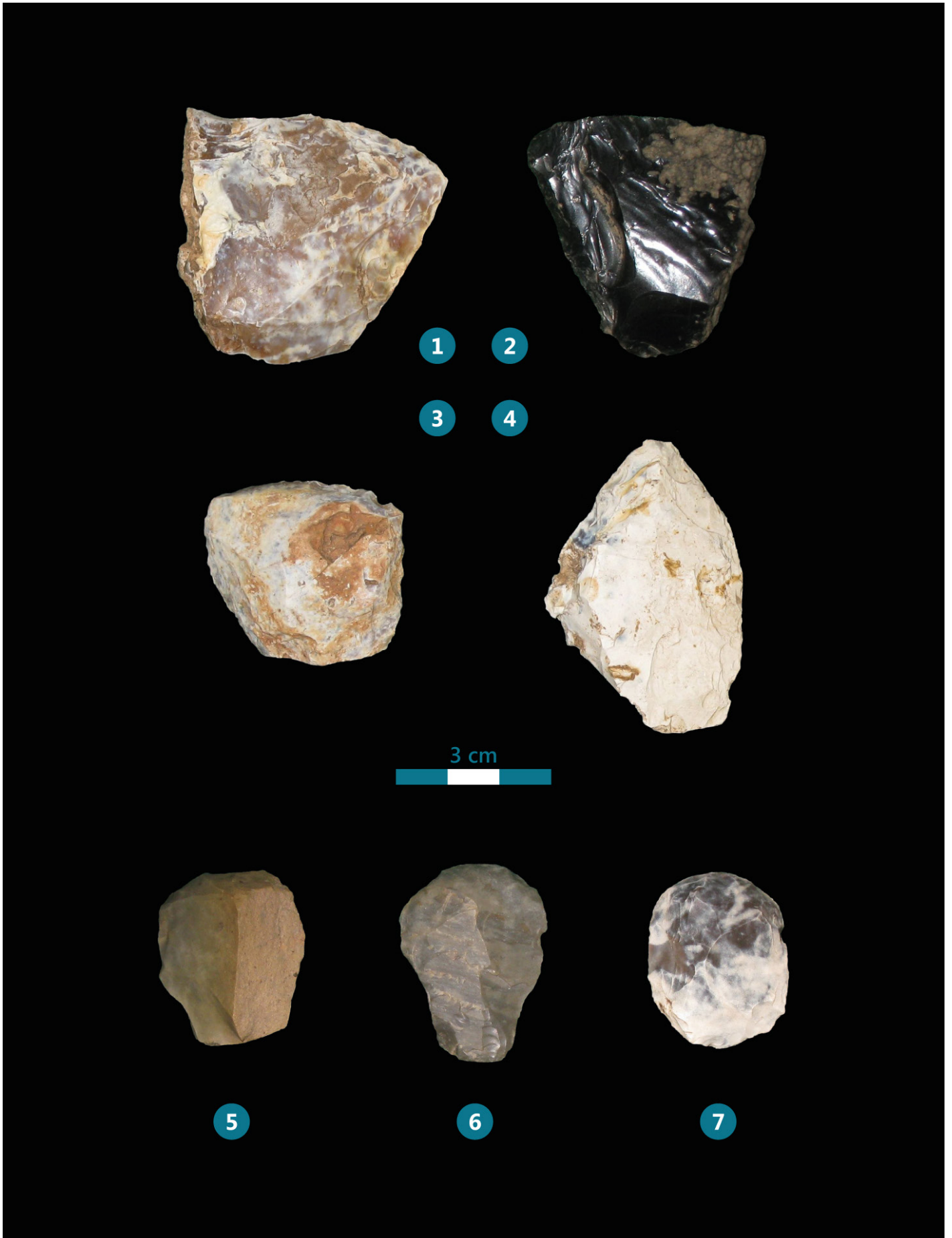
tipológiailag a paleolitikus régészeti anyaghoz kapcsolódik. Nem kizárt, hogy az esetlegesen dunántúli eredetű radiolarit egy része fiatalabb őskori, ez a feltevés azonban tipológiailag nem igazolható, mert eszköz nem fordul elő belőle.

3. A paleolitikus régészeti leletanyag

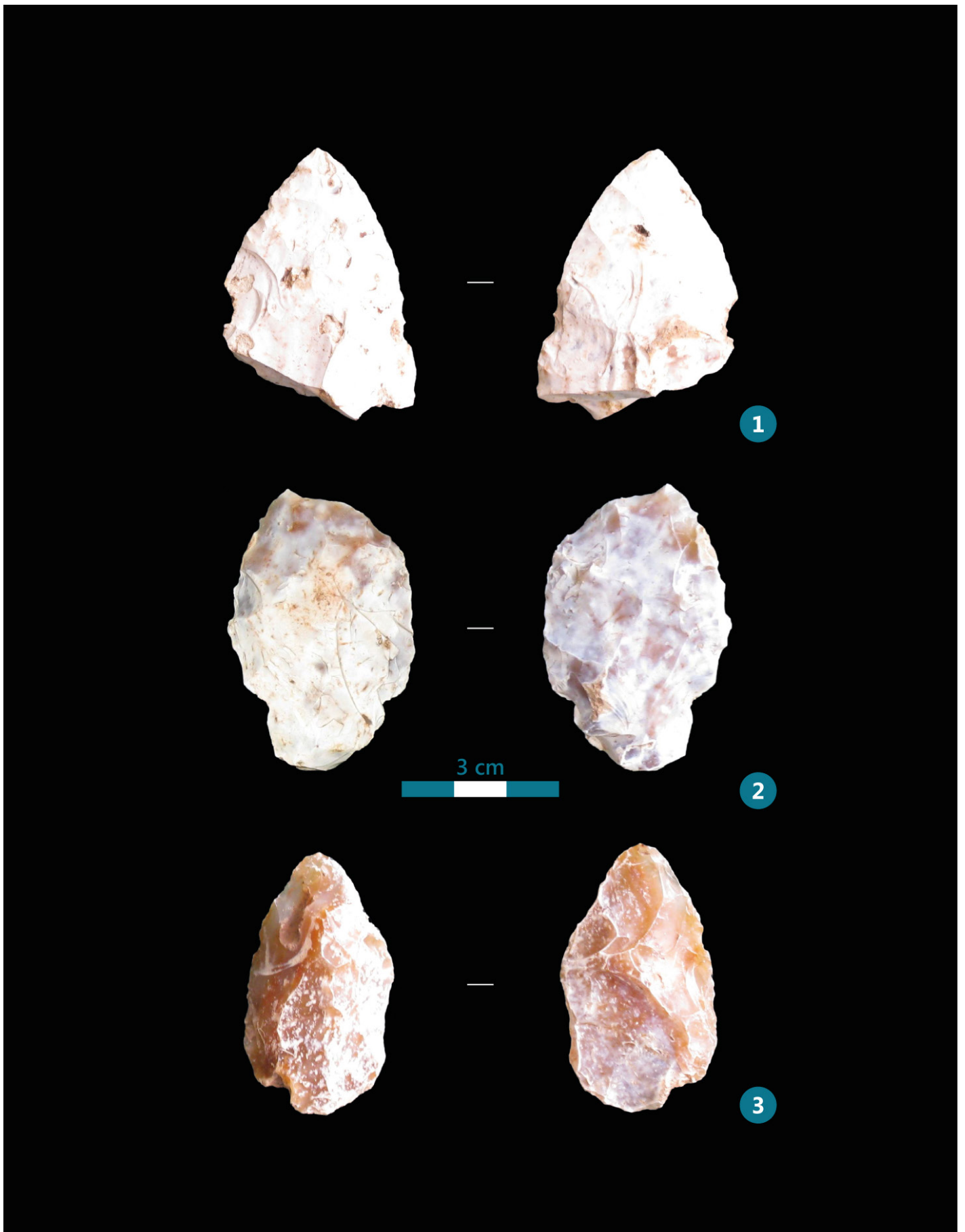
A paleolitikus kőanyaggal kapcsolatban kevés technológiai megfigyelés tehető. Egyértelműen szilánkiparról van szó. Laminaritás szinte nem létezik, a leletanyagban összesen 1 db penge található. A *Levallois*-debitázsnak nincsen nyoma, jellemző a bifaciális megmunkálás intenzív alkalmazása, amely legalább 12 db eszköz esetén megfigyelhető. Az alkalmazott debitázásra megfelelő számú és állapotú magkő hiányában nem lehet következtetni. Ugyanezen megállapítások tehetőek a cserhádi levéleszközös paleolitikus lelőhelyek jó részén, így Legénd-Rovnya anyagával kapcsolatban is (Péntek–Zandler sajtó alatt).

3.1. Retusált eszközök

Az összesen 102 darab formális eszköz tipológiailag szinte egyértelműen szétválasztható egy régebbi, archaikusabb, paleolitikus régészeti anyagra (72 db) és egy fiatalabb, feltehetően őskori régészeti anyagra (30 db). Ebben a szétválasztásban egyáltalán nem játszott szerepet az eszközök patinásodottsági foka. Ennek a helyi limnokvarcitnak – hasonlóan a mátrai, avasi és egyéb eredetű limnokvarcithoz – az a sajátossága, hogy még hasonló geológiai viszonyok között is egyenetlenül patinásodik. Gyakori jelenség a lelőhelyen, hogy a tipológiailag nyilvánvalóan régi darabok is szinte

3. ábra. 1 - 4: kaparók (ltsz.: 45, 38, 12, 40); 5 - 7: vakarók (ltsz.: 1, 2, 3). // **Figure 3.** 1 - 4: side-scrapers (inv. n.: 12, 40, 45, 38); 5 - 7: end-scrapers (inv. n.: 1, 2, 3). Fotók: // Photos: Zandler K.

4. ábra. 1: levélhegy előlap és hátlap (Itsz.: 37); 2 - 3: bifaciális eszközök előlap és hátlap (Itsz.: 34, 32) // **Figure 4.** 1: leaf shaped bifacial tool, dorsal and ventral views (inv. n.: 37); 2 - 3: bifacial tools, dorsal and ventral views (inv. n.: 34, 32).
Fotók: // Photos: Zandler K.

5. ábra. Egyéb eszközök (ltsz.: 1 - 43, 2 - 7). // **Figure 5.** Other artefacts (inv. n.: 43, 7).
Fotók // Photos: Zandler K.

frissnek hatnak. Az eszközökön belül 5 alapvető csoport különíthető el: vakarók, levéleszközök, kaparók, bifaciális eszközök és egyéb eszközök.

3.1.1. Vakarók

Összesen 17 db vakarót találunk a régészeti leletanyagban, ez az eszközök 23,61%-a. Jelentős a nyersanyag-preferencia, ugyanis a 2 db radiolarit (ltsz.: 1, 2; 3.5–6. ábra), és 1 db tűzkő (ltsz.: 3; 3.7. ábra) kivételével valamennyinek a nyersanyaga limnokvarcit. Csak szilánkvakarókat tartalmaz a gyűjtemény. A vakarók között 3 db hajógerinc alakú (ltsz.: 1, 4, 10), 1 db atipikus hajógerinc alakú (ltsz.: 44) és 1 db atipikus orros (ltsz.: 62) vakaró képviseli az felső paleolitikus típusokat. Az 1 db kettős vagy szubcirkuláris vakaró (ltsz.: 3; 3.7. ábra) mellett 1 db atipikus kombinált eszköz (szilánkvakaró+kaparó) (ltsz.: 6) is található a leletanyagban. Viszonylag gyakori az oldalél(ek) retusálása (ltsz.: 2, 5, 6, 10, 11, 25, 44, 62) és előfordul a hátlapi vékonyítás és/vagy a bulbos eltávolítása is (ltsz.: 1, 3, 6, 11). Ezek a jelenségek jól ismertek a morvaországi Szeletien kultúrába tartozó lelőhelyeken, Neslovice (Valoch 1973:13, Tab. I: 2, 4), Ondratice (Valoch 1967:7; Tab. I: 3, Tab. III: 2, 3), Vedrovice V (Valoch 1993:35, 49, Abb. 14: 12, Abb. 28: 1), Trboušany (Hladíková 2002:78, Obr. 9: 3, 4, 7) és a bajorországi Zeitlarn régészeti anyagában is (Schönweiss–Werner 1986:10, Abb. 3:8; Heinen–Beck 1997:84, Abb. 7:5, 6). Megtalálhatóak továbbá az általunk ugyancsak Szeletien kultúrába sorolt Szécsénke-Kis-Ferenc-hegyen is (Péntek–Zandler 2013). A hátoldali vékonyítást megtaláljuk ugyanakkor a korábban publikált Micoquien-Bábonien jellegű cserháti lelőhelyeken is, így Galgagyörk-Csonkás-hegyen (Markó et al. 2002: Fig. 2: 1, 4) és Legénd-Káldy-tanyán is (Markó–Péntek 2003-2004: Fig. 4: 7), továbbá Szécsénke-Kis-Ferenc-hegyen

(Péntek–Zandler 2013) és Legénd-Rovnya lelőhelyen (Péntek–Zandler sajtó alatt).

3.1.2. Levéleszközök

5 db leletet soroltunk ebbe az eszköztípusba (6,94%). Valamennyinek a nyersanyaga limnokvarcit. Egyetlen töredékes darab (ltsz.: 37; 4.1. ábra) tekinthető levélhegynek. Az erősen patinás felszíne miatt nem állapítható meg egyértelműen, de inkább disztális töredékről lehet szó. Paralelogramma keresztmetszetű, a hossz tengelyre szimmetrikus. A jobb oldalél az előlap felől finoman, a hátlap felől laposan retusált, a bal oldalél zegzugos lefutású. Érdekes a 34-es leltári számú lelet (4.2. ábra), amely szinte az előlap teljes felületén centripetálisan megmunkált. Az élek elnagyoltak, a hátlapon laposan retusáltak. Plánkonvex keresztmetszetű, a hossz tengelyre aszimmetrikus. A két proximális töredék egyike, a 47-es leltári számú darab mintha későbbi újretusálást mutatna. Mindkét oldaléle zegzugos vonalú, bifaciálisan megmunkált. Bázisa csonkított, bulbosa nincsen; disztális végén frissebb, nem patinás törés van, amelyen retusált völgyelés található. A 32-es leltári számú lelet hossz tengelyre enyhén aszimmetrikus plánkonvex keresztmetszetű, lekerekített bázisú, bal élén zegzugos lefutású, jobb élén hátlapi vékonyítású levéleszköz. Minden valószínűség szerint pattintási hiba miatt felhagyott eszköz (4.2. ábra).

3.1.3. Bifaciálisan megmunkált eszközök

6 db leletet soroltunk ebbe az eszköztípusba (8,33%). Nehezen klasszifikálható, bifaciálisan megmunkált darabok. Egyetlen tűzkőből készült darab kivételével (ltsz.: 15) valamennyinek a nyersanyaga limnokvarcit. A többség valamilyen töredék, valamennyi egyedi darab.

3.1.4. Kaparók

A legszámosabb eszközcsoportot a 25 darab kaparó alkotja (34,72%). Nagyon jelentős a nyersanyag-preferencia: 1 db kvarcit, 1 db obszidián és 1 db radiolarit kaparó mellett a többinek a nyersanyaga limnokvarcit. A helyi nyersanyagoknak köszönhetően jellemző a viszonylag nagyobb szupport-szilánk felhasználása. A legkisebb töredékes kaparó (26)x(48)x15 mm. A limnokvarcit nyersanyagból készült legnagyobb kaparó méretei: 59x37x15 mm. De nem ritkák a 40 mm-nél hosszabb töredékek sem. Igen sok (11 db) a töredékes, elsősorban a hosszában törött darab. A kaparók morfológiailag eléggé változatos képet mutatnak. Többségük egyszerű, egyenes élű (5 db), illetve ívelt élű (5 db) kaparó. Az anyagban található 6 db kettős kaparó, 3 db szegletes kaparó, továbbá 1 db bifaciális élmegmunkálású darab. 6 db kaparó atipikusnak mondható. Természetes hátú kaparó (*racloir à dos naturel*) 4 db található az anyagban (ltsz.: 31, 38, 42, 66). Technológiai szempontból feltétlenül említésre érdemes a 36-os leltári számú darab, amelynél az előlap felszíne teljes felületén megmunkált. A hátlap részlegesen vékonyított, a bulbusát eltávolították. A bal oldalél a hátlap felől vékonyított, a jobb oldalél disztális végén a hátlapon *Prondnik*-leválasztás. Ez a technika elsősorban lengyelországi középső paleolitikus Micoquien iparok bifaciális megmunkálású késeinek a jellegzetessége, előfordul azonban a németországi Buhlen-barlang IIIb rétegének ugyancsak Micoquien jellegű régészeti anyagában kaparók esetén is (Jöris 2001:32 „*Pradnik-Schaber*”, Abb. 4.15, 4.16: 1, 3-5, 7-11, 4.17: 1-2). Szórványosan megtalálható a cseh-morva Szeleta iparban is Jezeřany I. és II. lelőhelyeken is (Oliva 1979:48). A Cserhát-hegység paleolitikumában eddig 2 példát ismerünk a *Prondnik*-leválasztás alkalmazására: Szécsénke-Kis-Ferenc-hegy lelőhely anyagában egy bifaciális kést (Péntek–Zandler 2013:41) és Legénd-Rovnya lelőhelyen, eléggé szokatlan módon, egy vakarót (Péntek–Zandler sajtó alatt) (3.1–4. ábra).

Mindenképpen figyelemreméltó a leletanyag egyetlen kvarcit lelete, amely egyszersmind egy viszonylag elnagyolt megmunkálású eszköz, egy atipikus, ívelt élű egyszerű kaparó. Az eszköz szupportja egy nagyméretű kavicszelet, amelynek eredeti kavicskérgé természetes hátat alkot. Méreteivel a teljes eszközkészlet legnagyobb darabja: 66x53x26 mm.

3.1.5. Egyéb eszközök

Összesen 19 db leletet, eszközt és azonosíthatatlan eszköz-töredéket, megmunkált darabot soroltunk ide (26,39%). Itt is nagyon jelentős a nyersanyag-preferencia: 2 db radiolarit mellett a többinek a nyersanyaga limnokvarcit. Az eszközök között 2 db tulajdonképpeni kombinált eszköz mellett (ltsz.: 7, 22), 1 db fúró (ltsz.: 43; 5.1. ábra) és 1 db völgyelt eszköz (ltsz.: 48) található. A 7-es leltári számot viselő eszköz (5.2. ábra) előlapjának teljes felülete a középső részén található kisebb zárványtól eltekintve megmunkált. Mindkét oldaléle bifaciálisan retusált, bal oldaléle ívelt, jobb oldaléle tört vonalú. Disztális vége csúcsos, a hátlap felől elvékonyított, a csúcs kétoldali retusált völgyeléssel és vésőpattinték által fúrószerűen kialakított. A 22-es leltári számú eszköz jobb oldaléle retusált, proximális végén vésőnegatív, bázisa szándékosan törött vagy csonkított. A 43-as leltári számú eszköz (5.1. ábra) proximális vége mindkét lapon lépcsősen megmunkált. Disztális végén a fúró- vagy lyukasztóhegy kétoldali

völgyeléssel kialakított. Bal oldaléle megközelítőleg egyenes vonalú, finoman retusált, jobb oldalélenek középső része kitörött, egyébként finoman retusált. A 48-as leltári számú lelet vaskos szilánkon készült atipikus völgyelt eszköz. Disztális vége kéreggel fedett, a bal oldalél bázis felőli része ívesen retusált. Jobb oldalélenek bázis közeli része retusált, ill. völgyelt. Az egyéb eszközök között 1 db retusált szilánk vagy ívelt élű kaparó töredéke és 1 db pengén kialakított (pseudo-)véső értelmezhető még (ltsz.: 61). Ez utóbbi lelet nyersanyaga esetlegesen mátrai eredetű. A többi megmunkált töredék nem alkalmas tipológiai meghatározásra.

4. A fiatalabb őskori régészeti leletanyag

A fiatalabb őskori, feltehetően neolitikus leletanyagra egyértelműen a pengedebitázs jellemző. Az 1 db pengevakaró mellett összesen 10 db penge, illetve mikropenge (*lamella*) található a régészeti anyagban. Egyetlen kettős vakaró készült tűzkőből, a többinek a nyersanyaga limnokvarcit.

4.1. Retusált eszközök

Ebben a régészeti anyagban 30 db eszköz található. Az eszközösszetétel eléggé változatos, a szilánkvakarók mellett pengevakaró, völgyelt és fogazott eszköz, véső és különböző módon megmunkált (retusált, völgyelt) pengék, mikropengék alkotják.

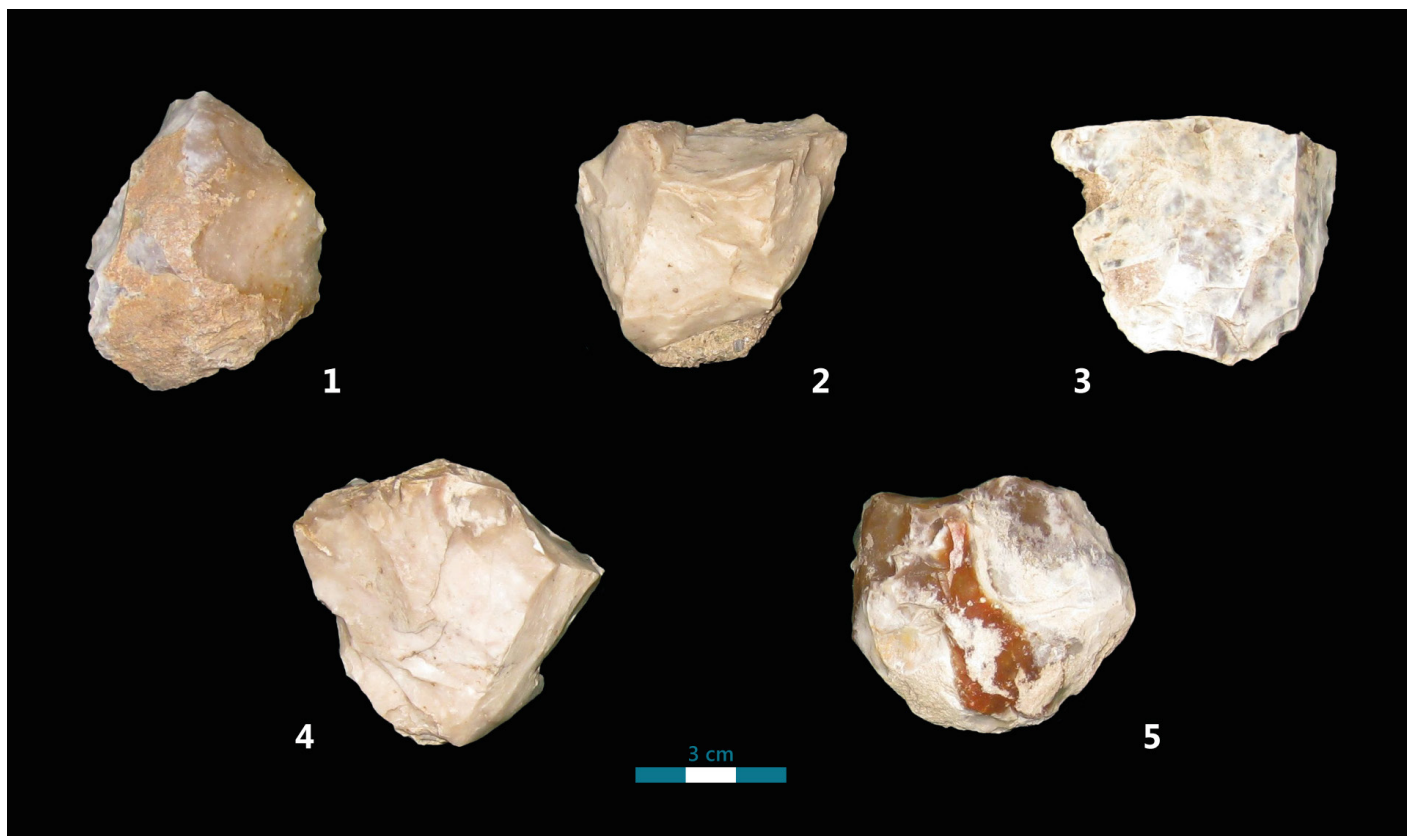
4.2. Magkövek

A leletanyagban található 41 db magkő többsége a fiatalabb őskori régészeti anyaghoz kapcsolódik. Közülük 37 db limnokvarcit és mindösszesen 2 db kovakavics. A magkövek a legkülönbözőbb stádiumban maradtak meg: találhatóunk számos magkő-kezdeményt (*pre-core*) (9 db), felhagyott és kimerült magkövet is. A leggyakoribb forma a többirányú (esetenként ortogonális) magkő (20 db), emellett 4 db unipoláris magkő és 1 db bipoláris magkő található a leletanyagban. A további 5 db magkövet nem sikerült klasszifikálnunk, ezek között azonban legalább 3 db nagyobb méretű szilánkon készült, valószínűleg paleolitikus korú található. A magkövek között összesen 5 db a penge-, mikropenge(*lamella*)magkő, a többi darab állapotától függetlenül (felhagyott, kimerült) kivétel nélkül szilánkmagkő benyomását kelti. (6. ábra)

5. Összefoglalás

Szembeötlő a lelőhely műhely jellege, a leletek 88,16%-a debitázsanyag, ill. nyersanyagdarab és törmelék. A leletanyag tipológiai kevert jellege nyilvánvaló, legalábbis két kronológiai horizont anyagával számolhatunk.

Az eszközök nagyobb része paleolitikus, tipológiai viszonylag homogén. Jóllehet aránylag kevés eszköz (összesen 72 db) képviseli csupán a paleolitikus ipart – és ez a körülmény mindenképpen megnehezíti az értékelését –, véleményünk szerint egy fiatal levélhegyes, esetlegesen a Szeletien kultúrához kapcsolható leletanyaggal van dolgunk. Ami a Cserhát hegységben található levéleszközös lelőhelyeken

6. ábra. Magkövek. // Cores.
Fotók // Photos: Péntek A., Zandler K.

gyakran igen nagy mennyiségben előforduló távoli nyersanyag, a kvarcporfir hiányát illeti, azt gondoljuk, hogy a levélhegyes kultúráknak ebben a szakaszában a kvarcporfir valamilyen okból devalválód(hat)ott, esetleg nem is volt elérhető. Igen alacsony a kvarcporfir előfordulása Debercsény-Mogyorós lelőhely levéleszközös anyagában (Markó 2009) és a Bujákhoz közel eső Gyöngyös környéki levélhegyes lelőhelyeken is (Gutay 2007). Ez utóbbiak többnyire a helyi limnokvarcit előfordulásokon alapuló műhelyek. Hasonlóan alacsony a kvarcporfir aránya az Eger környéki lelőhelyeken is (Zandler 2006; 2012). A kvarcporfir szórványleletek formájában jelen van Ecseg-Sándor-hegy lelőhelyen (összesen 4 db: 1 db kaparótöredék, 1-1 db szilánk és pattinték), ez a településfolt azonban nem volt továbbgyűjthető 2005 után.

A fiatalabb jellegű eszközök neolitikus benyomást keltenek. Kulturális besorolásuk kerámia hiányában legalábbis problematikus. Az eszközökben bizonyos kettősség tapasztalható: a számos finoman kidolgozott csonkított darab mellett előfordulnak durvább eszközök is. Nem zárható ki tehát az sem, hogy maga a fiatalabb őskori anyag sem homogén.

A lelőhely jelentős részét jelenleg nem művelik, ezért eredményes felszíni gyűjtés nem lehetséges. A gázos felszínen esetenként amorf nyersanyagdarabok találhatóak ugyan kis számban, de releváns régészeti anyag előfordulása már nem valószínű. A paleolitikus anyag elsősorban 2001-2005 között, a művelés első éveiben került elő nagyobb mennyiségben, miután a területet mintegy 40-50 cm mélyen felszántották. További eredmények csak egy hitelesítő ásatástól várhatóak.

A lelőhelytől tovább haladva a földúton észak-északkeleti irányban a Bokri-hegy felé több helyen is található további fiatalabb őskori anyag (Szente #1, #3, #4). Miután a terület nagy részét itt sem művelik, nem állapítható meg bizonyosan, hogy paleolitikus anyag felbukkan-e máshol is. Érdekességként említhető meg még egy, a lelőhely felé vezető földúton talált szórványlelet. A lelőhelytől mintegy 300 m távolságra, a földrajzi leírásánál említett „zsákvölgy” közvetlen közelében, a földút jobb oldalán található piroxénandezit tufa feltárásokkal egyvonalban, a földút oldalából előkerült egy nagyméretű, kvarcit kettős kaparó. Bár a leletnek az ismertett lelőhelyhez való kapcsolata nyilvánvalónak tűnik, a lelet megtalálási helyszíne – egy, a völgyfőt ellenőrző domináns stratégiai pozíció, „vadászles” – jelenleg nem alkalmas felszíni gyűjtésre.

Buják-Szente lelőhely és az említett Ecseg-Sándor-hegy lelőhely mellett mindenképpen érdemes lenne Buják-Rózsás-tetőt is figyelemmel kíséreni, ahol 1 db megmunkált radiolarit leletet, egy paleolitikus kaparót találtunk. A kiváló pattintási tulajdonsággal bíró táblás limnokvarcit előfordulása miatt itt minden bizonnyal további leletek előkerülése várható. Reményeink szerint a közeljövőben a Buják-Nádasd lelőhelyen és annak környékén is sikerül további, tipológiailag értelmezhető, és esetleg konkrét paleolitikus iparhoz kapcsolható régészeti anyagot találnunk. Reményeinket erősítheti az a tény is, hogy itt a lelőhelyhez közel, a Havas-hegy lábánál helyi limnokvarcit nyersanyag található.

6. Katalógus

A hosszúságnál, szélességnél, vastagságnál zárójelben megadott értékek az aktuális méretet jelentik a törött darabok esetében.

6.1. Vakarók

Szilánkvakaró: hajógerinc alakú vakaró jellegű. Az előlap jobb oldalán kavicskéreg; az ívelt vakaróél meredek, közepén enyhén homorú az élmegújítás miatt. A háttagon a bázis környékén részleges elvékonyítás, a bulbus oldalirányból eltávolítva, a talon sima. Radiolarit. 34×30×15 mm. Ltsz.: 1.

Szilánkvakaró: ívelt vakaróél, a jobb oldaléle részlegesen retusált, a bal oldalél maga a magköf felszín. A bázis közelében „használati retus”. Talonja sima, az eszköz morfológiai és debitázstengelye eltérő. Radiolarit. 40×29×9 mm. Ltsz.: 2.

Szilánkvakaró: kettős vagy szubcirkuláris vakaró. A vakaróélek íveltek, a proximális vakaróél elhasznált. A bal oldalélen használati nyomok, a jobb oldaléle finoman retusált, bulbusa nincsen. Tűzkő. 35×28×9 mm. Ltsz.: 3.

Szilánkvakaró: hajógerinc alakú vakaró jellegű. Ívelt vakaróéle meredek, többször megújított, középső részén a szilánk gerince miatt a megújítások során atipikus orr jött létre. Jobb oldaléle végig, a bal pedig részlegesen retusált, talonja preparált. Limnokvarcit. 43×27×15 mm. Ltsz.: 4.

Szilánkvakaró: munkaéle tört vonalú, csúcsos jellegű, így szegletes kaparóra emlékeztető. Bal oldaléle retusált, a bázis közelében törött. Jobb oldaléle ívelt, teljes hosszában retusált. Az előlap nagy részét zárványok borítják, a bulbus és a talon nem felismerhető. Limnokvarcit. 37×36×10 mm. Ltsz.: 5.

Szilánkvakaró: a vakaróél ívelt, az oldalélek is teljes hosszukban retusáltak. A jobb oldalélen recens sérülés, a bázis kialakítása hegyes, csúcsos kaparóra emlékeztető. Nem kizárt, hogy ez a báziskialakítás a nyélbefoglalást szolgálta, a bulbus eltávolították. Limnokvarcit. 40×26×9 mm. Ltsz.: 6.

Szilánkvakaró: átégett darab; a vakaróél és a jobb oldalél részben hiányzik, proximális vége hegyesedő. Limnokvarcit. (37)×(28)×12 mm. Ltsz.: 8.

Szilánkvakaró: rövid, széles szilánkon készült. A szilánk debitázstengelye és az eszköz morfológiai tengelye merőleges egymásra. A vakaróél a jobb oldalélen lett kialakítva, a bal oldalélen zárványos kitöredezés. Limnokvarcit. 22×33×9 mm. Ltsz.: 9.

Szilánkvakaró: hajógerinc alakú vakaró jellegű. Az ívelt vakaróél jobb oldala és a bal oldalél a bázis közelében (feltehetően a fiatalabb őskorban) újraretusált, ennek következtében patinátlan. Limnokvarcit. 39×28×11 mm. Ltsz.: 10.

Szilánkvakaró: vaskos szilánkon készült eszköz. A vakaróél ívelt, a bal oldaléle teljes hosszában retusált. Az előlap közepén zárvány. Részleges hátlati vékonyítás, bulbusát eltávolították. Limnokvarcit. 38×38×11 mm. Ltsz.: 11.

Szilánkvakaró: a disztális vége törött, a szilánk debitázstengelye és az eszköz morfológiai tengelye nem esik egybe. Limnokvarcit. (35)×34)×11 mm. Ltsz.: 25.

Szilánkvakaró: szépen, gondosan ívelt vakaróél. Bal oldaléle retusált, jobb oldaléle magköperem. Limnokvarcit. 43×34×13 mm. Ltsz.: 26.

Szilánkvakaró: vaskos szilánkon készült eszköz. Az ívelt vakaróél és mindkét oldalél meredeken, lépcsősen retusált, megújított. Talonja sima. Limnokvarcit. 51×39×16 mm. Ltsz.: 41.

Szilánkvakaró: vaskos szilánkon készült eszköz. Vakaróéle ívelt, meredek, megújított. A bal oldalélen az előlap felől kivitelezett Clactonien-völgyelés, jobb oldaléle „használati retust” mutat. Bázisa törött, vagy csonkított. Talonja sima. Limnokvarcit. 47×39×19 mm. Ltsz.: 44.

Szilánkvakaró: az eszköz jobb oldala és a hátlap jelentős része a nyersanyag zárványos szerkezete folytán törött. A megközelítőleg ívelt vakaróél meredek, megújított. A talon facettált. Limnokvarcit. 48×(30)×(21) mm. Ltsz.: 52.

Atipikus szilánkvakaró: magkötőredéken készült „gyaluszerű” eszköz. A megközelítőleg egyenes vakaróél meredek, megújított. Limnokvarcit. 37×35×15 mm. Ltsz.: 58.

Atipikus szilánkvakaró: enyhén balra hajló orros kialakítású darab, mindkét oldaléle meredeken retusált. Limnokvarcit. 35×20×19 mm. Ltsz.: 62.

6.2. Levéleszközök

Levéleszköz: a hossz tengelyre szimmetrikus, megközelítőleg plánkonvex keresztmetszetű, lekerekített bázisú levéleszköz. Disztális vége törött, a háttagon, a bázis közelében a nyersanyag kvarcit kristályos belső szerkezete tárul fel. Limnokvarcit. 50×28×12 mm. Ltsz.: 30.

Levéleszköz: a hossz tengelyre enyhén aszimmetrikus, plánkonvex keresztmetszetű, lekerekített bázisú, bal élen zegzugos lefutású, jobb élen hátlati vékonyítású levéleszköz. Pattintási hiba miatt felhagyták. Limnokvarcit. 50×28×16 mm. Ltsz.: 32.

Levéleszköz töredéke: a hossz tengelyre szimmetrikus, plánkonvex keresztmetszetű, lekerekített bázisú levéleszköz. Bal oldala a disztális vég közelében régi törést visel. Az előlap elnagyoltan megmunkált, a hátlap bal oldala vékonyított, a jobb oldalon zárványos a nyersanyaga. Bulbusát eltávolították. Limnokvarcit. (47)×(32)×12 mm. Ltsz.: 33.

Bifaciális levéleszköz: plánkonvex keresztmetszetű, a hossz tengelyre aszimmetrikus. Szinte az előlap teljes felülete centripetálisan megmunkált. Az élek elnagyoltak, a hátlapon laposan retusáltak. Limnokvarcit. 53×36×12 mm. Ltsz.: 34.

Levélszeg töredéke: az erősen patinás felszín miatt nem állapítható meg egyértelműen, de inkább disztális töredékről

lehet szó. Paralelogramma keresztmetszetű, a hossz tengelyre enyhén aszimmetrikus. A jobb oldalél az előlap felől finoman, a hátlap felől laposan retusált, a bal oldalél zegzugos lefutású. Limnokvarcit. (52)x36x16 mm. Ltsz.: 37.

6.3. Bifaciális eszközök

Bifaciálisan megmunkált eszköz proximális töredéke: paralelogramma keresztmetszetű. A bázisa vékonyított, enyhe völgyelyszerű kialakítással. Zavaros fehéres színű patinátlan nyersanyag. Kovakavics vagy tűzkő. (23)x(27)x(11) mm. Ltsz.: 15.

Bifaciálisan megmunkált eszköz töredéke: a tájolás nem állapítható meg. Az előlap gondosan megmunkált, az „U” alakú egybefüggő élszakasz lépcsősen retusált. Limnokvarcit. (28)x(28)x8 mm. Ltsz.: 17.

Bifaciális eszköz töredéke: egyik élén unifaciálisan, másik élén bifaciálisan retusált, szilánkon készült eszköz meziális töredéke. Limnokvarcit. (22)x36x6 mm. Ltsz.: 23.

Bifaciális élmegmunkálású eszköz töredéke: bal oldaléle ívelt, kaparószerűen retusált. A disztális vége részben törött. A jobb oldalélen friss sérülések láthatóak. Előlapján zárványos kitörés található. Limnokvarcit. 47x31x11 mm. Ltsz.: 27.

Bifaciális eszköz töredéke: hossz tengelyre aszimmetrikus, plánkonvex keresztmetszetű, nyersanyaghiba miatt félbehagyott bifaciális eszköz töredéke. Limnokvarcit. (55)x42x18 mm. Ltsz.: 39.

Bifaciálisan megmunkált eszköz proximális töredéke: mindkét oldaléle zegzugos vonalú, bifaciálisan megmunkált. Bázisa csonkított, bulbosa nincsen. Disztális végén „frissebb”, nem patinás törés, amelyen retusált völgyelés található. Limnokvarcit. (26)x39x9 mm. Ltsz.: 47.

6.4. Kaparók

Szegletes kaparó: a szupport-szilánk proximális vége szándékosan törött. Mindkét oldaléle enyhén ívelt vonalúan lépcsősen retusált. A jobbra ferdén lejtő enyhén ívelt vonalú disztális élének a jobb oldalélhez közeli része megújított. A bal oldalél disztális vége a hátlapon részlegesen vékonyított. Limnokvarcit. 38x40x11 mm. Ltsz.: 12.

Ívelt élű kaparó töredéke: bal oldaléle retusált, disztális végén és jobb oldalélén új keletű törés. A hátlapon nagy fagyási kipattogzás. Limnokvarcit. (37)x26x7 mm. Ltsz.: 13.

Ívelt élű kaparó töredéke: vaskos szilánkon készült eszköz. Bal éle lépcsősen retusált, disztális és proximális vége valamint jobb éle törött. Limnokvarcit. (28)x(20)x11 mm. Ltsz.: 14.

Egyenes élű egyszerű kaparó töredéke: vékony szilánkon készült eszköz. Egyenes vonalú munkaél, disztális vége törött. Bázisa szándékosan törött. Limnokvarcit. (42)x27x6 mm. Ltsz.: 18.

Egyenes élű egyszerű kaparó töredéke: vaskos szilánkon készült eszköz. Lépcsősen retusált, tört vonalú munkaél, az élek

találkozásánál hátlapi vékonyítás. Limnokvarcit. (41)x(21)x10 mm. Ltsz.: 19.

Bifaciális retusú kaparó: bal oldaléle az elő- és hátlap felől is finoman retusált. A szilánk bázisát a bulbussal együtt eltávolították. Az előlap jobb oldalán hosszanti repedés és zárvány a nyersanyagban. Limnokvarcit. 42x27x12 mm. Ltsz.: 20.

Ívelt élű egyszerű kaparó töredéke: kaparó lépcsősen retusált bal munkaélének meziális töredéke. Limnokvarcit. (33)x(31)x10 mm. Ltsz.: 24.

Ívelt élű egyszerű kaparó töredéke: egyik végén recens törés. Limnokvarcit. (41)x37x10 mm. Ltsz.: 28.

Kettős kaparó töredéke: mindkét élén ívelt kettős kaparó. Mindkét oldalélén a bázis közelében ferdén csonkított, a hátlap részlegesen vékonyított. Limnokvarcit. (49)x35x11 mm. Ltsz.: 29.

Ívelt élű egyszerű kaparó töredéke: természetes hátú kaparó (*racloir à dos naturel*). Proximális vége törött, bal oldaléle az előlap felől lépcsősen retusált, a hátlapon kagylósan vékonyított. Radiolarit. (42)x34x10 mm. Ltsz.: 31.

Ívelt élű egyszerű kaparó töredéke: a bal oldaléle retusált, disztális vége régi törést visel, jobb oldalán recens törés. Előlapján a bázis közelében fagyási kipattogzás. Limnokvarcit. (50)x(43)x8 mm. Ltsz.: 35.

Kettős kaparó töredéke: az előlap felszíne teljes egészében felületileg megmunkált, a hátlap részlegesen vékonyított. A bulbust eltávolították. A bal oldalél a hátlap felől vékonyított, a jobb oldalél disztális végén a hátlapon Prondnik-leválasztás. Limnokvarcit. (46)x38x9 mm. Ltsz.: 36.

Egyenes élű egyszerű kaparó töredéke: természetes hátú kaparó (*racloir à dos naturel*). Nagyméretű, vaskos szilánkon készült eszköz. Disztális vége régi (esetleg szándékos) törést visel, bal oldaléle retusált (*Quina*-retus), jobb oldalán és az előlap disztális részének jobb felén a kiindulási gumó „ragyás” külső felszíne (kéрге). Obszidián. (47)x47x12 mm. Ltsz.: 38.

Kettős kaparó: bal oldalélének disztális vége egyenes vonalúan retusált, jobb oldaléle ívelt, teljes hosszában fél-*Quina* jellegűen retusált. Limnokvarcit. 57x39x15 mm. Ltsz.: 40.

Egyenes élű egyszerű kaparó: természetes hátú kaparó (*racloir à dos naturel*). Bal oldaléle *Quina*-retusú, disztális végének bal oldalán régi törés nyoma. Az eszköz vaskos jobb oldalán a magkőként szolgáló nyersanyag zárványai láthatóak. Limnokvarcit. 59x37x15 mm. Ltsz.: 42.

Szegletes kaparó: a kaparót a szupport-szilánk jobb oldalán alakították ki. A bal oldal vaskos, zárványokkal teli. Pontszerű talon, „nyelvecskével”. Limnokvarcit. 56x55x16 mm. Ltsz.: 45.

Kettős kaparó töredéke: egyik oldaléle bifaciálisan, a másik oldaléle unifaciálisan, lépcsősen retusált. A hátlap részlegesen vékonyított. Limnokvarcit. 37x37x14 mm. Ltsz.: 46.

Atipikus kettős kaparó: az előlap nagy része repedezett, zárványos. Bal oldaléle és disztális vége ívelten retusált. Limnokvarcit. 37x41x15 mm. Ltsz.: 49.

Szegletes kaparó: vaskos szilánkon készült eszköz. Retusált bal oldalélén patinátlan, utólagos *Clactonien*-völgyelés található. A jobb oldalélnak a bázishoz közeli részén ugyancsak patinátlan *Clactonien*-völgyelés (vagy sérülés?). Limnokvarcit. 51x55x19 mm. Ltsz.: 50.

Atipikus kaparó: bal oldaléle enyhén ívelten retusált, a jobb oldaléle tört vonalúan, egyenes retusált élek által alkotott csúcsos kaparóra emlékeztetően megmunkált. Bázisa a hátlapon vékonyított, bulbusát eltávolították. Limnokvarcit. 42x50x13 mm. Ltsz.: 51.

Atipikus, ívelt élű egyszerű kaparó töredéke: magkőtöredéken vagy vaskos szilánkon készült eszköz. Retusált bal oldaléle enyhén ívelt vonalú, a darab disztális vége és jobb oldala törött. Viszonylag patinátlan. Limnokvarcit. (40)x(35)x18 mm. Ltsz.: 54.

Kettős kaparó töredéke: disztális vége és jobb oldala törött, a bal oldalél megmaradt disztális vége és a jobb oldalél megmaradt proximális vége finoman retusált. Limnokvarcit. (48)x(37)x12 mm. Ltsz.: 55.

Szegletes kaparó töredéke: (*racloir déjeté très convexe*), vaskos szilánkon készült eszköz. A szilánk debitázstengelye és az eszköz morfológiai tengelye nem állapítható meg egyértelműen. Feltételezett proximális vége és jobb oldala törött. A kaparóél ívelt vonalú, a feltételezett bal oldaléle a bázis közelében ugyancsak retusált. Limnokvarcit. (26)x(48)x15 mm. Ltsz.: 56.

Atipikus kaparó: magkőtöredéken, vagy vaskos szilánkon készült eszköz. A darab tájolása nem állapítható meg. Egyik vége a magkő eredeti leütési felszíne, a másik vége törött. Az egyik él maradványa finoman retusált, a másik él kagylós retusálással bifaciálisan megmunkált. Limnokvarcit. (33)x(35)x15 mm. Ltsz.: 57.

Atipikus, ívelt élű egyszerű kaparó: természetes hátú kaparó (*racloir à dos naturel*). Vaskos kvarcit kavicsszeleten készült eszköz. Bal oldaléle enyhén ívelt vonalú, elnagyoltan retusált. Az eszköz jobb oldalán a kvarcit kavics eredeti kérge természetes hátat alkot. Kvarcit. 66x53x26 mm. Ltsz.: 66.

6.5. Egyéb megmunkált darabok, eszközök

Kombinált eszköz (bifaciális retusú kaparó+fúró): a középső részén található kisebb zárványtól eltekintve az előlap teljes felülete megmunkált. Mindkét oldaléle bifaciálisan retusált, bal oldaléle ívelt vonalú, lépcsősen retusált. Jobb oldaléle tört vonalú, ugyancsak lépcsősen retusált. Disztális vége csúcsos, a hátlap felől elvékonyított, a csúcs kétoldali retusált völgyeléssel, ill. vésőleválasztás által fúrószerűen kialakított. Limnokvarcit. 38x28x10 mm. Ltsz.: 7.

Retusált szilánk vagy ívelt élű kaparó töredéke: disztális vége régi törést visel, bal oldaléle retusált. Az előlap jobb oldalán

proximális irányból csapott leválasztás negatívja látszik. Talonja pontszerű. Limnokvarcit. (33)x30x8 mm. Ltsz.: 16.

Eszköztöredék: lépcsősen retusált munkaél. Limnokvarcit. (33)x(22)x(14) mm. Ltsz.: 21.

Retusált szilánk és (pszeudo-)véső töredéke: jobb oldaléle retusált, proximális végén vésőleválasztás negatívja. Bázisa szándékosan törött. Limnokvarcit. (34)x31x4 mm. Ltsz.: 22.

Fúró: proximális vége mindkét lap felől kagylósan vékonyított (nyélfelfoglaláshoz?). Disztális végén a hegy kétoldali völgyeléssel kialakított; bal oldaléle megközelítőleg egyenes vonalú, finoman retusált. Jobb oldalélnak középső része kitörött, egyébként finoman retusált. Limnokvarcit. 60x(36)x16 mm. Ltsz.: 43.

Völgyelt eszköz: vaskos szilánkon készült eszköz. Disztális végét kéreg fedi, a bal oldalél bázis felőli része ívesen retusált. Jobb oldalélnak bázishoz közeli része retusált, ill. völgyelt. Limnokvarcit. 44x37x17 mm. Ltsz.: 48.

Atipikus kombinált eszköz: a jobb oldalél részlegesen megmunkált, a disztális része retusált, proximális végén (a bázishoz közel) retusált völgyelés található. A megmunkált rész patináltsága elüt az előlap nagy részének patináltságától. Limnokvarcit. 39x41x14 mm. Ltsz.: 53.

Véső vagy pszeudo-véső töredéke: a szupport penge vagy nyújtott szilánk. Jobb oldaléle törött, a bázis közelében vésőszerű kialakítással. Limnokvarcit. 59x(34)x11 mm. Ltsz.: 61.

6.6. Meghatározhatatlan töredékek

Az alábbi daraboknál a töredezettség miatt a méretek megadásának nincsen értelme.

2 db unifaciálisan megmunkált munkaél töredék: Limnokvarcit. Ltsz.: 59.-60.

7 db megmunkált eszköztöredék: Limnokvarcit. Ltsz.: 63.-69.

2 db megmunkált eszköztöredék: Radiolarit. Ltsz.: 70.-71.

7. English summary

According to the results of field work carried out in recent years, the palaeolithic occupation in the Cserhát Mountains was very intensive. Buják-Szente site is located on the margin of a plateau that rises 297 m above sea level, lying north of the village of Buják in the Eastern Cserhát Mountains. Near the site there is a “dead end valley”. Other Middle Paleolithic or Early Upper Paleolithic sites are lying along or at the heads of “dead end valleys”. We argue that the association between the sites and the valleys are related to hunting strategy.

Buják-Szente assemblage contains 1495 knapped stone artefacts. The most dominant raw material is the local limnic quartzite of Miocene postvolcanic activity. This raw material is common in Cserhát Mountains. In the vicinity of the site

there is a specific tabular occurrence of extra fine quality. This limnic quartzite is very suitable for knapping. Other local raw materials like the andesite, chert and quartzite are represented only by a few pieces. Long distance raw materials, the Carpathian 1 type obsidian and the northern flint are also represented by a few pieces. There is a small amount of radiolarite of unknown origin.

In the assemblage there are 102 formal tools mostly made of the local limnic quartzite. The assemblage consists of two artifacts of two archaeological periods. These can be separated on typological basis to the Palaeolithic and to the Neolithic.

We classified 72 tools Palaeolithic. This is a non-Levallois flake-industry with by bifacial technology. Among the 72 formal tools we distinguished 5 fundamental tool categories. There are 17 end scrapers on flake (23.61 %). There is a raw material preference for limnic quartzite. Only 2 items were made of radiolarite and 1 of northern flint. Most of them resemble the pieces of the Moravian or Bavarian Szeletian. The lateral retouching, the ventral thinning of the proximal part and the eliminating of the bulb are relatively frequent. The Upper Palaeolithic types of end scrapers are represented only by 5 rather atypical pieces, there are 4 carinated and 1 nosed end scrapers.

The tool category of the leaf-shaped tools consists of 5 pieces (6.94%), but only 1 broken piece could be interpreted as point. All were made of limnic quartzite. A common characteristic is the “wechselseitig gleichgerichtete Kantenbearbeitung” shaping strategy that is typical to Micoquian and known from the early Szeletian.

There are 6 pieces (8.33 %) in the category of the other bifacial tools which are broken and atypical. Only 1 piece was made of northern flint the other ones are of limnic quartzite.

The most numerous category is the side scrapers (24 pieces altogether - 34.72%). Limnic quartzite dominates side scrapers; there are only 1 obsidian and 1 radiolarite. The side scrapers are relatively large, the biggest one has the measure of 59x37x15 mm. Most of them have simple straight working edge, but there are double, *dejeté*, and bifacial types. Their retouch is of Quina or semi-Quina type.

One piece has a characteristic of Prondnik-technique, which is typical to the Polish or German Micoquian industries (“*Keilmessergruppe*”). It is also present at some archaic Szeletian sites in Moravia such as Jezeřany I and II. This type was also found at Szécsénke-Kis-Ferenc-hegy site and Legénd-Rovnya.

The last tool category is the miscellaneous which contains 19 pieces (26.39 %). Besides an atypical borer-like tool there are 2 notched tools and a burin. There is a retouched flake or broken side scraper.

The Neolithic collection is a typical blade industry. It consists of 30 tools of varied type. There are end scrapers made on flake as well as made on blade, notched and denticulated tools,

burins and retouched blades and microblades. The 41 pieces of cores of diverse stages belongs mainly to this industry. The tool assemblage could be attributed with the Lengyel Culture of Late Neolithic.

Due to the few number of tools, the artefacts collected from the surface are not suitable for a more detailed cultural classification. We consider the Palaeolithic material as relatively homogenous and belonging to a younger or developed phase of the Szeletian culture. The geological outcrops of the Szeletian felsitic porphyry are located 100-120 km. In general this raw material is extraordinarily frequent at the Middle Palaeolithic sites of the Cserhát Mountains. But its ratio is very low in the assemblages with leaf-shaped tools at Debercsény-Mogyorós, in the environs of Gyöngyös and at all sites of the Eger region. Regarding the lack of this raw material at Buják-Szente site, we have the opinion that there may have been a particular devaluation of it in the late phase of our leaf-point industry.

Irodalom

- Bogsch L. 1943. A Buják-Szirák közötti, illetve a Mátraszőlős környéki kövületelelőhelyek földtani viszonyai (Jelentés az 1940. évi felvételeiről). *A Magyar királyi Földtani Intézet Évi Jelentése 1939-1940*: 521-531.
- Csongrádi-Balogh, É., Dobosi, V. T. 1995. Paleolithic settlement traces near Püspökhatvan. *Folia Archaeologica* 44:37-59.
- Gutay, M. 2007. *Régészeti lelőhelyek a Zagyva felső-folyása mentén, Hatvan-Kisgombos és Pásztó között. Őskori lelőhelyek a Mátra déli és délnyugati részén*. Szakdolgozat, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, kézirat.
- Hámor, G. 1985. A Nógrád-Cserhádi kutatási terület földtani viszonyai – Geology of the Nógrád-Cserhádi area. *Geologica hungarica Series geologica* 22, Budapest: Magyar Állami Földtani Intézet.
- Heinen, M., Beck, D. 1997. Ausgrabungen auf dem Szeletien-Fundplatz Zeitlarn, Lkr. Regensburg. *Beiträge zur Archäologie in der Oberpfalz* 1:71-88.
- Hladíková, L. 2002. Szeletienská štípaná industrie z lokality Trboušany I (The szeletian chipped industry from the site Trboušany I). *Acta Musei Moraviae Sci. Soc.* 87/1-2:57-80.
- Horváth, G. 2000. *Nógrád-megye természetföldrajza*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, kézirat.
- Jöris, O. 2001. *Der spätmittelpaläolithische Fundplatz Buhlen (Grabungen 1966-69) – Stratigraphie, Steinartefakte und Fauna des Oberen Fundplatzes*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Markó, A., Péntek A. 2003-2004. Raw material procurement strategy on the palaeolithic site of Legénd Káldy-tanya (Cserhát Mountains, Northern Hungary). *Praehistoria* 4-5:165-177.
- Markó, A. 2004. Újabb kőeszköz a galgagyörki Csonkás-hegyről. *Ősrégészeti Levelek* 6:10-12.
- Markó, A. 2005. Limnokvarcit a Cserhát hegységben (Limnic quartzite in the Cserhát Mountains). *Archeometriai Műhely* 2(4):52-55.
- Markó, A. 2007. Preliminary report on the excavations of the Middle Palaeolithic site Vanyarc – Szlovácka-dolina. *Communicationes Archaeologicae Hungaricae* 2007:5-18.
- Markó, A. 2009. Levéleszközös leletgyűttes Debercsényből (Leaf-shaped industry from Debercsény). *Archaeologiai Értesítő* 134:155-163. <https://doi.org/10.1556/ArchErt.134.2009.9>
- Markó, A. 2012. *Középső-paleolitikus leletgyűttesek Vanyarc környékén*.

- Doktori disszertáció, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, kézirat.
- Markó, A., Péntek, A., Béres, S. 2002. Chipped stone assemblages from the environs of Galgagyörk (Northern Hungary). *Praehistoria* 3:245–257.
- Noszky, J. 1914. A Cserhát középső részének földtani viszonyai. (Jelentés az 1913. évi földtani felvételekről). *A Magyar királyi Földtani Intézet Évi Jelentései* 1913:305–325.
- Noszky, J. 1923. A Zagyva völgy és környékének geológiai és fejlődéstörténeti vázlata. *Annales Musei Nationalis Hungarici* 20:60–72.
- Noszky, J. 1940. A Cserháthegység földtani viszonyai. *Magyar tájak földtani leírása III – Das Cserhát-Gebirge. Geologische Beschreibung Ungarischer Landschaften III.* Budapest: Magyar királyi Földtani Intézet.
- Oliva, M. 1979. Die Herkunft des Szeletien im Lichte neuer Funde von Jezeřany. *Acta Musei Moraviae Sci. Soc.* 64:45–78.
- Péntek, A., Zandler, K. 2013. Nyíltszíni Szeletien telep Szécsénke-Kis-Ferenc-hegyen. *Litikum* 1:36–49.
- Péntek, A., Zandler, K. sajtó alatt. Nyíltszíni levéleszközös telep Legénd-Rovnyán. *Neograd – A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve.*
- Schönweiss, W., Werner, H.-J. 1986. Ein Fundplatz des Szeletien in Zeitlarn bei Regensburg. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 16/1:7–12.
- Szentes, F. 1943. *Aszód távolabbi környékének földtani viszonyai. Magyar tájak földtani leírása IV. – Die weitere Umgebung von Aszód. Geologische Beschreibung Ungarischer Landschaften IV.* Budapest: Magyar királyi Földtani Intézet.
- T. Biró, K. 1981. A Kárpát-medencei obszidiánok vizsgálata (Archaeological study of the Carpathian obsidians). *Archaeologiai Értesítő* 108:194–205.
- T. Biró, K. 1984. Őskőkori és őskori pattintott kőszközzeink nyersanyagának forrásai (Sources of Lithic Raw Materials for Chipped Implements in Hungary). *Archaeologiai Értesítő* 111:42–52.
- T. Biró, K. 2011. Magyarországi kovaközetek kutatása (Investigations of siliceous rocks in Hungary). *Archeometriai Műhely* 8(3):211–218.
- T. Dobosi, V. 1978. A pattintott kőszközök nyersanyagáról (Über das Rohmaterial der retuschierten Steingeräte). *Folia Archaeologica* 29:7–19.
- Valoch, K. 1967. Die altsteinzeitlichen Stationen im Raum von Ondratice in Mähren. *Acta Musei Moraviae Sci. Soc.* 52:5–45.
- Valoch, K. 1973. Neslovice, eine bedeutende Oberflächenfundstelle des Szeletien in Mähren. *Acta Musei Moraviae Sci. Soc.* 58:5–76.
- Valoch, K., Kočí, A., Mook, W. G., Opravil, E., van der Plicht, J., Smolíková, L., Weber, Z. 1993. Vedrovice V, eine Siedlung des Szeletien in Südmähren. *Quartär* 43–44:7–93.
- Zandler, K. 2006. *Paleolit lelőhelyek Eger környékén.* Szakdolgozat, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, kézirat.
- Zandler, K. 2010. Paleolit telep Hont-Csitáron (A palaeolithic site at Hont-Csitár). In: Guba, Sz., Tankó, K. (szerk.): „Régről kell kezdenünk...” *Studia Archaeologica in honorem Pauli Patay. Régészeti tanulmányok Nógrád megyéből Patay Pál tiszteletére.* Szécsény, 23–49.
- Zandler, K. 2012. A paleolitikum kőiparai Eger környékén. *Gesta* 11:3–54.